

Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, XIII+378 s.

Çalışma, giriş, altı bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında (s. 1-22) ilk olarak Sırp'ların Osmanlı hakimiyetine girmeden önceki durumlarına yer verilmiştir. Bir dönem Bizans İmparatorluğu ve Bulgarların hakimiyeti altında olan Sırp'ların 1186 tarihinde bağımsız bir devlet kurdukları belirtilmiştir. 1459'da II. Mehmet'in Semendire'ye girmesiyle Osmanlı devleti tarafından fethedilen Sırbistan'ın, 1521 tarihinde Sultan Süleyman döneminde Belgrad'ın alınmasıyla fethi tamamlanmıştır.

Böylece bu topraklarda Osmanlı Devleti'nin kurduğu düzen XVII. yüzyıla kadar devam etmiş, ancak bu tarihten sonra ilişkiler bozulmaya başlamıştır. 1802 yılına gelindiğinde, dayı adı verilen yamakların Belgrad'ın hakimi konumuna gelmesi ve reaya eziyet etmesi 1804 yılında patlak verecek olan I. Sırp isyanının da temelini oluşturmuştur. Bu süreçte isyanın devlete yönelik olmadığını her fırsatta dile getiren isyancılar, dayılara karşı ayaklandıklarını belirtmiştir. 1813 yılında sona erdirilen I. Sırp isyanı sonrası Belgrad muhafızı olan Süleyman Paşa'nın yönetiminden şikayet eden Sırp'lar, 1815 yılında ikinci bir isyana girişmişlerdir. Bu isyan sırasında da isyancılar yine devlete olan bağlılıklarını dile getirmiş, isyanın yalnızca Belgrad'daki kötü yönetime karşı olduğunu vurgulamışlardır. İsyanın lideri olan ve ileride Sırp bağımsızlık tarihinin en önemli karakterlerinden biri olacak olan Miloş'un başknez olmasıyla isyan sona erdirilmiştir. Ayrıca bu dönemde 1804 yılındaki ilk isyanla başlayan süreçte Sırbistan'ın sürekli arkasında olan Rusya, Osmanlı Devleti ile imzaladığı 1812 Bükreş, 1826 Akkerman ve 1829 Edirne Antlaşmalarına Sırbistan ile ilgili maddeleri eklemeyi ihmal etmemiştir.

Birinci bölümde (s. 23-62) Sırbistan'a verilen muhtar idare ve Miloş Obrenoviç'in yönetimdeki ilk dönemi olan 1830-39 yılları arasındaki gelişmelere yer verilmiştir. Bu

bölümde özellikle 1830 yılında verilen fermanla muhtariyet kazanan Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında önemli sorunlar yaratan emlak ve altı nahiye meselesine değinilmiş, ayrıca Miloş'a karşı oluşan muhalefet neticesinde Miloş'un 1838 yılında kabul etmek zorunda kaldığı "Türk anayasası" ismiyle anılacak olan anayasadan bahsedilmiştir. Bu anayasa ile knezlikte yönetim başknez ve konsey üyeleri arasında paylaşılmış ve böylece Miloş'un yetkileri sınırlanmıştır. Nitekim Miloş bu durum neticesinden knezlikten çekilmiş ve 1839 yılında sürgüne gönderilmiştir. Sırp topraklarında baskıcı bir düzen kuran Miloş döneminde yapılan icraatlara da değinilen bu bölümde, 1830'lu yıllardan itibaren kurulan okullar, kütüphaneler, tiyatrolar, açılan gazeteler, Sırp Kilisesi'nin bağımsızlığa kavuşması ve 1833 yılında tımar rejiminin kaldırılması gibi gelişmelerden de bahsedilmiştir.

İkinci bölümde (s. 63-80) Miloş sonrası başknez olan Mihail'in 1839-42 yılları arasındaki yönetimine ilişkin bilgiler bulmaktayız. Mihail'in hükümdarlık döneminde babası Miloş'un intikamını almak düşüncesiyle hareket etmesi, babası gibi ona karşı da bir muhalif grubun

oluşmasında etkili olmuştur. Nitekim bu muhalefet 1841 yılında meydana gelen Niş isyanına sebep olmuştur. Mihail yine bu dönemde Müslümanların elinde olan emlak ve arazilerin Sırlara satışı için uğraşmış, böylece Müslümanların Belgrad'dan çıkarılması için çaba sarf etmiştir. Ancak bu durum Osmanlı yetkilileri tarafından tehlikeli olarak görülmüş, emlak satışında önce Meclise başvurup daha sonra da muhafızların onayı sağlanırsa satışlara izin verilmesi usulü getirilmiştir. Nitekim Mihail'e olan muhalefet artmış ve Sırp reislerinden biri olan Toma Vuçiç Perişiç tarafından başlatılan ihtilal sonucunda yenilen Mihail Zemun'a kaçmıştır.

Üçüncü bölümde (s. 81-142) Mihail sonrası başknez olan Aleksandr Karacorceviç 'in 1842-58 yılları arasındaki yönetimi ele alınmıştır. Bu kısımda Karacorceviç'in yönetime geçer geçmez Mihail taraftarlarının muhalefeti ile karşılaştığı, Miloş'un tahrikleri neticesinde de tüm yönetim süresi boyunca bu muhalefet ile uğraştığı belirtilmiştir. Karacorceviç'in iktidarı döneminde patlak veren 1848 ihtilalleri sırasında Avusturya'daki soydaşlarına yardım etmek isteyen Sırların çalışmalarına da değinilen bölümde, 1849 yılında Bosna'da ortaya çıkan isyanda

Sırların yol gösterici bir tavır sergiledikleri üzerinde durulmuştur. Zira, amaçlarının Hırvatlar ve Slovenler ile birleşerek Bosna, Bulgaristan ve Karadağ reayası ile birlikte büyük bir krallık meydana getirmek olduğu dile getirilmiştir. 1850 yılındaki Vidin isyanında tarafsız kalmayı başaran Karacorceviç'in böylelikle Osmanlı Devleti'ne sadık olduğu belirtilmiştir. 1853 yılında oraya çıkan Osmanlı-Rus savaşı esnasında ise, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan anlaşmalar fesh edildiği için Sırp imtiyazları da fesh olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti 16 Ocak 1854 tarihinde gönderdiği fermanla imtiyazların devam ettiğini belirtmiş, bu durumun da Rusların kışkırtmalarına rağmen Sırların Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz bir tavır sergilemelerine engel olmuştur. Adı geçen savaş sonrası imzalanan 30 Mart 1856 tarihli Paris Barışı'nın 28 ve 29 maddelerinde Sırbistan'ın, anlaşma devletlerinin ortak garantisi altında Osmanlı Devleti'ne tâbi olduğu belirtilmiştir. Bundan birkaç yıl sonra Aleksandr'a muhalefet eden kesim Aleksandr'ı knezlikten gönderebilmek için bir millet meclisi oluşturmak istemiş ve açılan mecliste alınan kararla 10 Aralık 1858 tarihi

itibariyle Aleksandr'ın gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Karacorceviç döneminin siyasî olaylarının yanında sosyal yaşama ilişkin gelişmelerin de ele alındığı bu bölümde, 1844 yılında Medeni Kanun'un çıkarılması, 1853 yılında Milli Kütüphane'nin kurulması, okul sayısının artırılması ve 1855 yılında telgraf hatları ile Avrupa bağlantısının kurulması gibi gelişmelere de yer verilmiştir. Karacorceviç'in hükümdarlık dönemine genel olarak bakıldığında ise daha ılımlı bir yönetim anlayışını benimsediği söylenebilir. Bu dönemde ortaya çıkan isyanlarda halk isyana meyyal olsa da kendisi tarafsızlığını koruyarak Osmanlı Devleti ile ilişkilerini zora sokmamıştır. Karacorceviç'in görevden alınması ile yönetim tekrar Obrenoviçlere geçmiş, böylece yıllar boyu devam edecek olan Karacorceviç ve Obrenoviç ailelerinin rekabeti geçerliliğin korumuştur.

Dördüncü bölümde (s. 143-160) Miloş Obrenoviç'in ikinci hükümdarlık dönemi olan 1858-60 dönemi incelenmiştir. Yeniden başknez oluşu ile birlikte yönetimi tamamen eline geçirmek için uğraşan Miloş, konseyi işlevsiz hale getirmiştir. Bu dönemde aleni olarak isyan girişimlerinde bulunan Miloş'un gözünü Bosna'ya diktiği, Bulgaristan'ı isyan etmeleri

hususunda yönlendirdiği ve askeri hazırlıklar yaptığı belirtilmiştir. Ayrıca Müslümanları Sırbistan ve Belgrad'dan çıkarmak için her yolu denediği belirtilmiştir. Miloş'un ikinci hükümdarlık dönemi 1860 yılında vefat etmesi ile sona ermiştir..

Beşinci bölümde (s. 161-226) Mihail'in ikinci kez başknez olduğu 1860-68 yılları arasındaki gelişmelere yer verilmiştir. Sırbistan'ın Karadağ, Bosna Hersek ve Bulgaristan ile ilişkilerine de değinilen bölümde Sırp'ların bu bölgedeki halkları isyana teşvik etme girişimlerinden ve 1858 yılında çıkan Hersek isyanını el altından nasıl desteklediklerinden bahsedilmiştir. 1861 yılında çıkarılan Halk ordusu kanunu ile Sırbistan'ın asker toplamaya başladığı ve iyi niyetli olmayan bir şekilde silahlanmaya başladıkları üzerinde durulmuştur. 1862 yılında meydana gelen Çukurçeşme olayları ile de Sırp'lar ile Müslümanlar arasındaki çatışma silahlı çatışmalara dönüşmüş, olaylar yatıştırılmasına rağmen Sırp sorunun çözümü üzerine Fransa'nın teklifi üzere İstanbul'da uluslararası bir konferans düzenlenmesine karar verilmiştir. Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya, Prusya ve Avusturya'nın katılımı ile gerçekleşen Kanlıca Konferansı sonunda 4 Eylül

1862 tarihli bir protokol imzalanmıştır. Protokolün en önemli maddeleri arasında Sırbistan'daki Müslümanların emlaklarını satarak Sırbistan'dan çekilmeleri, Sokol ve Uziçe kalelerinin yıkılması ve kalelerde Osmanlı Devleti'nin yalnızca yetecek kadar asker bulundurmasına izin verilmesi gibi maddeler yer almıştır. Bu maddeler gereğince bölgeden ayrılan Müslümanların Bosna ve Vidin'e yerleştirilmesi sağlanmış, böylece Belgrad Kalesi ve diğer kalelerde mustahfiz askerler haricinde yerleşik Müslüman kalmamıştır. 1866 yılına gelindiğinde ise meydana gelen Girit isyanından faydalanmak isteyen Mihail, Sırbistan'daki kalelerin ya Sırp'lara verilmesini ya da yıkılmasını talep etmiş, Osmanlı Devleti ise bu durumda eğer bu teklifi kabul etmezse Sırbistan ile beraber Yunanlı, Karadağlı, Bosna Hıristiyanları ve Bulgarların da yardımıyla büyük bir kuvvet karşısında kalacağından endişe ederek teklifi kabul etmiştir. Nitekim kalelerdeki Osmanlı askerleri Sırp askerleri ile değiştirilmiş ve bu durum Sırbistan'ın bağımsızlığına giden yolda önemli bir adım teşkil etmiştir. Mihail yine 1866 yılından itibaren Balkan halkları ile Osmanlı karşıtı ittifak anlaşmaları imzalamış, ancak bu anlaşmalar 1868 yılında Mihail'in

KİTABİYAT

suikast sonucu öldürülmesi ile son bulmuştur. Başknezin ölümü üzerine toplanan millet meclisi yeni knez olarak Mihail'in amcasının oğlu Milan'ı seçmiştir.

Altıncı bölümde (s. 227-326) Milan'ın 1868-78 yılları arasındaki hükümdarlık dönemi ele alınmıştır. İlk olarak 1869 anayasasından bahsedilmiş, adı geçen anayasa ile meclisin bir danışma organı olmaktan çıkarak yasama organı olduğu, başkneze yasama yetkisi, hükümeti atama ve reisleri seçme imkanı verildiği vurgulanmıştır. Ayrıca anayasada Sırbistan'ın bir Osmanlı toprağı olduğu belirtilmeyip, aynı zamanda padişahın ve Osmanlı Devleti'nin adlarına da yer verilmemiştir. 1875 yılında ortaya çıkan Hersek isyanında Sırbistan, bu bölgeye para, silah, malzeme ve gönüllü yardımlarında bulunmuştur. Osmanlı Devleti de bu durumu ortadan kaldırmak için Avrupa devletlerine başvurmuş ve olayın uluslararası bir boyut kazanmasına yardım etmiştir. Ancak asilerin Müslümanlara saldırımları ve Müslümanlardan da karşılık görmeleri ile olayların büyümesi üzerine Osmanlı Devleti'nin olayları yatıştırmak için gönderdiği üç ayrı ferman da işe yaramamış ve Avrupa devletleri 30 Aralık 1875 tarihinde Osmanlı

Devleti'ne bir nota göndermiştir. Nitekim Osmanlı Devleti bölgede reform yapmayı kabul etmiş, ancak asiler isyana devam etmeyi kararlaştırmışlardır. 1875 Hersek isyanında destekçi olup bu tarihten itibaren savaş hazırlıklarına başlamış olan Sırbistan, amacının Bosna Hristiyanlarını Türklerden kurtarmak olduğunu belirtmiştir. Böylece 1 Temmuz 1876'da Sırbistan, ertesi gün ise Karadağ isyanı başlamıştır. Osmanlı askerinin ilerleyişi neticesinde Milan Rusya'dan yardım istemiş, bunun neticesinde de Rusya Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek mütareke yapmasını ve askeri harekâta ara vermesini bildirmiştir. Bunun üzerine Sırbistan ve Karadağ ile 1 Kasım 1876'da iki aylık bir mütareke yapılmıştır. Mütareke sonrası İngiltere'nin teklifi ile Balkanlarda ıslahat çalışmaları ile ilgili olarak İstanbul'da bir konferans toplanmasına karar verilmiştir. 23 Aralık 1876 tarihinde başlayan konferansla aynı gün Osmanlı Devleti meşrutiyet idaresini ilan edip anayasayı yürürlüğe koyduğunu belirtmiştir. Bu girişimle Osmanlı Devleti, Balkan halklarının mecliste rahatça temsil edilebileceğini ve dolayısıyla bu bölgede reforma gerek olmadığını anlatmaya çalışmış ancak başarılı

olamamıştır. Sırbistan ve Karadağ'ın sınırlarının genişlemesi, Bulgaristan'ın Bosna-Hersek gibi özerk yönetime kavuşması gibi önemli maddeleri ihtiva eden İstanbul Konferansı'nın kararları, oluşturulan meclis tarafından reddedilmiştir. Nitekim Milan'ın barış istemesi üzerine 28 Şubat 1877'de imzalanan barış antlaşması ile savaştan önceki duruma dönmüştür. Ancak Sırbistan'ın isyan girişimleri bununla sınırlı kalmamış, 31 Mart 1877'de İngiltere, Rusya, Avusturya, Fransa arasında imzalanan Londra Protokolü'nün Osmanlı Devleti tarafından reddi üzerine başlayan 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sırasında Plevne'nin düşüşü ile Sırbistan da 14 Aralık 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Savaş sonrası imzalanan Ayastefanos Barışı ile Sırbistan bağımsızlık kazanmış, 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nın ihtiva ettiği 34. Madde ile de bağımsızlık kararı tasdik edilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde (s. 327-330) ise, 1459 yılında Osmanlı egemenliğine giren Sırbistan'ın 1878 yılında bağımsızlığını kazanana dek

geçen süre içindeki gelişmelerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Kaynakça sonrası yer verilen ekler bölümünde de çalışmada kullanılan bazı arşiv belgelerinin nüshalarına, Sırbistan ile ilgili haritalara, başknezlerin fotoğraflarına ve bazı Sırp gazetelerinin nüshalarına da yer verilmiştir.

1804 yılındaki I. Sırp isyanı ile başlayan çalışma, 1878 yılında kazanılan Sırp bağımsızlığı ile neticelendirilmektedir. Ancak bu süre zarfında Sırbistan'ın tüm kimliğinin değişmesine neden olacak olan göçler ve muhacirlerin durumundan bahsedilmemiştir. Dolayısıyla yalnızca siyasî gelişmelere yer verilerek, sosyal yaşam ve insanların bu süreçten nasıl etkilendiğine dair malumat bulamamaktayız. Ancak çalışma, Sırp bağımsızlık tarihinin siyasi kanadını anlamak açısından, bu konuda daha önce yapılmış olan çalışmaları ve mevcut yerli ve yabancı arşiv kaynaklarını kullanarak, okuyucuya sürecin tamamını genel olarak görme fırsatı sunmaktadır.

Nurbanu DURAN*

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi; nurbanuduran@gmail.com.